

De opvang van de Hongaarse vluchtelingen in Arnhem

Hoe is Arnhem omgegaan met de uitvoering van het nationaal beleid te aanzien van de opvang van de Hongaarse vluchtelingen in de periode 1956-1958?

Naam: Celeste Bouhuis
Studentnummer: S4597109
Begeleidster: Dr. M.H.C.H. Leenders
Vak: Bachelorscriptie
Opleiding: Bachelor Geschiedenis
Datum: 19 juni 2020
Woordenaantal: 9932 woorden

Inhoud

Inleiding	2
Historiografie.....	4
Vraagstelling en deelvragen	7
Definitie.....	7
Methode.....	8
Hoofdstuk 1	10
Het nationale beleid ten aanzien van vluchtelingen in de periode 1945-1965	10
Hoofdstuk 2	13
Het nationale toelatingsbeleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen	13
De weg van de Hongaarse vluchtelingen naar Nederland.....	15
Hoofdstuk 3	19
Arnhem na de Tweede Wereldoorlog.....	19
Regelgeving ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen in Arnhem	20
Financiering Hongaarse vluchtelingen in Arnhem.....	21
Huisvesting van Hongaarse vluchtelingen in Arnhem	25
Nazorg en integratiezorg voor Hongaarse vluchtelingen in Arnhem	26
Conclusie.....	29
Bronnenlijst	32
Krantenartikelen	33
Literatuurlijst.....	34

Inleiding

‘*Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem opgericht. Waarschijnlijk 100 Hongaren naar Gelderland.*’ Dit was de krantenkop van de *Arnhemsche courant* op 12 november 1956.¹

Kijkend naar wetenschappelijke literatuur over de opvang van Hongaarse vluchtelingen is er eigenlijk niets beschikbaar over de situatie in Arnhem of een ander stad in Nederland. Enkel wetenschappelijke literatuur over het nationale beleid ten aanzien van vluchtelingen. In 1985 is door Jan-Willem ten Doesschate al onderzoek verricht naar de Hongaarse vluchtelingen in 1956. Dit werk was een doctoraalscriptie dat het toelatingsbeleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen in de jaren 1956-1957 in een historisch kader heeft geplaatst.² In zijn studie onderzocht hij hoe de besluitvorming van de overheid was gegaan en op grond van welke criteria de Hongaarse vluchtelingen werden toegelaten.³ Deze scriptie leunt op het werk van Ten Doesschate door te onderzoeken hoe het door hem beschreven beleid werd uitgevoerd in het zwaar door de oorlog beschadigde Arnhem in 1956-1958. De Hongaarse vluchtelingen als onderzoeksthema is dus niet nieuw, maar er is veel archiefmateriaal beschikbaar over de opvang van Hongaarse vluchtelingen in Arnhem waar nog geen onderzoek naar is verricht. Door Arnhem als casus te bestuderen zal het een duidelijke aanvulling zijn op de bestaande literatuur die wordt beschreven in de historiografie.

Arnhem is gekozen als stad vanwege de koppeling met de ‘Slag om Arnhem’ in de Tweede Wereldoorlog. De Slag om Arnhem trof de stad diep in het hart en veranderde de stad eens en voor altijd. Arnhem moest als stad herstellen van de vele verwoestingen en dit gebeurde niet in een paar maanden, maar in een aantal jaren. Opvallend hierbij is het feit dat in 1956 een groep Hongaarse vluchtelingen in Arnhem werd opgevangen. Zat Arnhem hier wel op te wachten? Deze vraag trok bij mij de aandacht en ik besloot om Arnhem, als geplunderde stad in wederopbouw, te onderzoeken. Naast het feit dat dit onderzoek een toegevoegde bijdrage kan leveren aan de bestaande historiografie en het werk van Ten Doesschate leidend zal zijn, zal dit onderzoek ook inzicht bieden in de verhouding nationale – lokale beleidsuitvoering.

Alvorens in te gaan op de uitvoering van het toelatingsbeleid van de Hongaarse vluchtelingen in Arnhem in de periode 1956-1958 is het van belang om de context van de Hongaarse vluchtelingen te begrijpen. Op 23 oktober 1956 vonden in Boedapest vreedzame

¹‘Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem opgericht. Waarschijnlijk 100 Hongaren naar Gelderland’, *Arnhemsche courant* (12 november 1956).

²J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen 1985).

³Ibidem, 1-3.

protesten plaats, georganiseerd door studenten, die uitgroeiden tot gewelddadige demonstraties. Door het hele land eisten demonstranten meer vrijheid, democratie en onafhankelijkheid. Het Hongaarse leger ondersteunde hen en de hervormingsgezinde Imre Nagy greep de macht. De nieuwe regering trad uit het Warschaupact en op 4 november 1956 vielen Sovjettroepen Boedapest binnen. De Hongaarse Opstand werd brutaal neergeslagen. Hongaarse demonstranten waren bang voor het nieuwe communistische regime en vluchtten richting het westen.⁴ In eerste instantie reageerden de westerse landen geschokt op de Sovjetinval, maar bleven ze terughoudend in het ondernemen van hulp. De Nederlandse bevolking was verontwaardigd, aangezien de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in alle hevigheid kwamen bovendrijven.⁵ Het niet direct ingrijpen had te maken met het feit dat het westen bang was voor een nucleair conflict.⁶ Toch werd daarentegen wel gehoor gegeven aan de oproep van de Oostenrijkse regering om hulp te bieden. Met de opstand weken veel Hongaarse vluchtelingen uit naar Oostenrijk, maar zij konden de vluchtelingenstroom niet verwerken. De Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen van de VN deed een oproep aan Europese landen en uiteindelijk gaven zesentwintig landen gehoor. Zij zorgden dat er huisvesting, geld en goederen beschikbaar werden gesteld voor het opvangen van Hongaarse vluchtelingen en de druk op Oostenrijk werd verminderd.⁷

Ook de Nederlandse houding ten aanzien van het opnemen van Hongaarse vluchtelingen was in eerste instantie terughoudend. Hoewel er zo nu en dan wel sprake leek te zijn van toenadering, bleef één tendens aanwezig in de Nederlandse houding: de Hongaarse vluchtelingen kwamen uit een communistische invloedssfeer. De afwijzende houding van Nederland tegenover het communisme had grotendeels te maken met de Nederlandse neutraliteitspolitiek, maar ook met de ideologische houding die niet strookte met het communistische regime.⁸ Met de inval van de Sovjet-Unie in Hongarije in 1956 werd Nederland bewust van het gevaar van het communisme. Het maakte duidelijk dat een deel van de Oost-Europese landen werden gezien als 'slachtoffers' van het communistische regime. Dit zou tevens de lovende houding van de Nederlanders tegenover de opstandige Hongaarse vluchtelingen verklaren. De Nederlandse bevolking zag de Sovjet-Unie als grote vijand, die het Hongaarse volk met harde hand onder de duim hield. Nederland wilde dan ook al te graag

⁴D.A. Hellema, 1956. *De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis* (Amsterdam 1990), 167-218.

⁵J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen 1985), 29-56.

⁶Ibidem, 100-167.

⁷Ibidem, 56-93.

⁸D. Hellema, 'The relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism: The Netherlands and the Hungarian Revolution, 1956-57', *Journal of Contemporary History*, vol. 30 (1995), 170-174.

te hulp schieten, om samen te strijden tegen de vijanden van de democratie.⁹ Het opnemen van vluchtelingen was voor het land van herkomst van de vluchtelingen een vijandige daad. Toch liet Nederland door het opvangen van Hongaarse vluchtelingen hun morele superioriteit gelden ten opzichte van het communistische oosten.¹⁰

Historiografie

Historica Marij Leenders constateerde dat door professionalisering en bureaucratisering Nederland te maken had met een ontwikkeling van een liberale naar een stringente toepassing van de wetgeving inzake het Nederlandse vreemdelingen- en vluchtelingenbeleid in de periode 1815-1938. In haar studie uit 1993 onderzocht ze de verhouding tussen het nationale en lokale beleid ten aanzien van de toelating van vluchtelingen.¹¹ Net als Leenders constateerde rechtssocioloog en jurist Eric Heijs deze ontwikkeling bij het verkrijgen van de Nederlandse nationaliteit.¹² In 1995 heeft hij onderzoek verricht naar het verlenen van de Nederlandse nationaliteit aan vreemdelingen. Heijs probeerde met een rechtssociologische blik een beschrijving te geven van de politieke discussies omtrent de totstandkoming van de wetgeving en het naturalisatiebeleid in de periode 1813-1992.¹³ Leenders beargumenteerde dat verschillende factoren een rol konden spelen in de totstandkoming van het vreemdelingen- en vluchtelingenbeleid. Volgens Leenders viel er te denken aan de behoefte van binnenlandse veiligheid en rust, protectie van de nationale arbeidsmarkt en het bevorderen van goede betrekkingen met het buitenland. Ook principiële belangen als de instandhouding van het imago van een tolerant en gastvrij land konden van invloed zijn. Een aantal van de hierboven genoemde belangen zullen dan ook een liberaal beleid in de hand hebben gewerkt, terwijl anderen tot een meer restrictief beleid hebben geleid.¹⁴

Leenders zag hiervoor de verklaring in het proces van staatsvorming. Het proces van staatsvorming leidde tot het duidelijk afbakenen van de eigen grenzen: juridisch door het wettelijk vastleggen van de toelatingseisen voor nieuwkomers, economisch door genomen protectionistische maatregelen ten gunste van de arbeidsmarkt en politiek door het benadrukken van de eigen plaats in internationaal verband.¹⁵ De gegeven verklaringen van

⁹D. Hellema, 'The relevance and Irrelevance of Dutch Anti-Communism, 170-174.

¹⁰T. Walaardt, *Geruisloos inwilligen. Argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (2012), 73-199.

¹¹M. Leenders, *Ongenode gasten. Van traditioneel asielrecht naar immigratiebeleid, 1815-1938* (Hilversum, 1993).

¹²E. Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander. De verlening van het Nederlanderschap aan vreemdelingen 1813-1992* (Nijmegen 1995).

¹³Ibidem, 1-15, 215-237.

¹⁴M. Leenders, *Ongenode gasten. Van traditioneel asielrecht naar immigratiebeleid, 1815-1938* (Hilversum, 1993), 1-17.

¹⁵M. Leenders, *Ongenode gasten*, 255-263.

Leenders werden ook aangehaald in het proefschrift van historicus Jan-Willem ten Doesschate uit 1993.¹⁶ In dit proefschrift werd onderzoek gedaan naar de rol van een aantal factoren die van belang werden geacht voor het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen in 1968-1982. Hierbij ging het eveneens als bij de Hongaarse vluchtelingen in 1956 om uitgenodigde en individuele vluchtelingen. Waar Leenders beargumenteerde dat de arbeidsmarkt en buitenlandse betrekkingen van invloed zijn geweest op de totstandkoming van het beleid tussen 1818-1938, constateerde Ten Doesschate dat voor de periode 1968-1982.¹⁷ Ten Doesschate beargumenteerde dat het denkbaar was dat de landen van herkomst van vluchtelingen een rol hebben gespeeld bij het toelatingsbeleid. In eerste instantie omdat de politieke situatie aldaar van belang was bij de beoordeling of vluchtelingen in aanmerking kwamen voor de vluchtelingenstatus. Ten tweede werd door de overheid bij veel vluchtelingen mogelijk eerder gedacht aan gastarbeiders dan aan vluchtelingen.¹⁸

Historica Corrie van Eijl bouwde voort op het proefschrift van Ten Doesschate en van Leenders beide uit 1993.¹⁹ In haar studie uit 2005 onderzocht ze de invloed van wederkerigheid op het vreemdelingenbeleid in Nederland in de periode 1840-1940. Zij trad buiten de grenzen van natiestaat Nederland om te ontdekken in hoeverre de regelgeving in Nederland en de uitvoering daarvan werd beïnvloed door het beleid in andere landen en door bilateraal overleg.²⁰ Waar Ten Doesschate beargumenteerde dat internationale betrekkingen een rol speelden in het toelatingsbeleid in de periode 1968-1982, constateerde van Eijl een wederkerigheid in het toelatingsbeleid ten aanzien van vreemdelingen in de periode 1840-1940. Bij het beleid werd rekening gehouden met de wederkerigheid in het vreemdelingenverkeer van de arbeidsmarkt. Het overgrote deel van de vreemdelingen in Nederland was afkomstig uit België en Duitsland, terwijl Nederlanders vooral naar deze buurlanden trokken vanwege de buitenlandse arbeidsmarkten. Uit vrees voor repercussies nam Nederland nooit als eerste besluiten om de toegang tot de arbeidsmarkt te beperken. Die maatregelen werden pas vanaf 1934 getroffen, nadat andere landen de regels voor arbeidsmigratie aan banden hadden gelegd. Met een strengere regelgeving in wederkerigheid kon Nederland onderhandelen met buurlanden en gunsten uitwisselen.²¹ Opnieuw zien we het belang van de arbeidsmarkt, dat door Ten Doesschate en ook door Leenders werd aangehaald

¹⁶J.W. ten Doesschate, *Asielbeleid en belangen. Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen in de jaren 1968-1982* (Hilversum 1993).

¹⁷Ibidem, 13-27.

¹⁸Ibidem, 13-27.

¹⁹C. van Eijl, *Al te goed is buurmans gek. Het Nederlandse vreemdelingenbeleid 1840-1940* (Amsterdam 2005).

²⁰Ibidem, 1-13.

²¹C. van Eijl, *Al te goed is buurmans gek*, 205-217.

als belangrijke factor in de totstandkoming van het nationale beleid ten aanzien van vluchtelingen.

Naast economische belangen waren er volgens Ten Doesschate ook humanitaire belangen die een rol speelden in het nationale beleid. Hierbij ging het om landen waarmee Nederland geen intensieve handelsrelaties of politieke betrekkingen onderhield of waarmee de betrekkingen gezien de politieke kleur van het regime weinig innig waren.²² In zijn doctoraalscriptie laat Ten Doesschate goed zien dat dit gold voor de Hongaarse vluchtelingen in 1956. Hongarije kende een communistisch regime, terwijl Nederland een democratie was. Ook in het onderzoek van Heijs werd terugverwezen op humanitaire belangen. Het ging hier om het integratieproces van vluchtelingen in plaats van de politieke kleur van het regime. Heijs beargumenteerde dat het bevorderen van integratie van langdurig in Nederland gevestigde vluchtelingen van belang was. Vanaf het begin van de twintigste eeuw nam de regering daarom het standpunt in dat vluchtelingen die zich in Nederland hadden gevestigd en zich hier een bestaan hadden verworven ook de Nederlandse nationaliteit moesten krijgen. In 1934 werd hetzelfde betoogd door het Ministerie van Justitie. Zij beargumenteerden dat het volk gevaar liep minoriteiten te kweken als in Nederland wonende vluchtelingen niet de Nederlandse nationaliteit konden verkrijgen.²³

Naast het proefschrift van Ten Doesschate schreef hij ook een doctoraalscriptie in 1985.²⁴ In deze studie onderzocht hij de komst van Hongaarse vluchtelingen in Nederland. Ten Doesschate constateerde dat het toelatingsbeleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen werd afgestemd op de integratiemogelijkheden in Nederland. Hij concludeerde dat het voornaamste criterium voor de komst van de Hongaarse vluchtelingen, die op uitnodiging naar Nederland werden gehaald, de inzetbaarheid in de Nederlandse economie was. Dit criterium werd gesteld door de overheid en daarom was het van belang dat de Hongaarse vluchtelingen zouden worden opgenomen in het arbeidsproces en geïntegreerd zouden worden in de samenleving.²⁵ De arbeidsmarkt als belangrijke factor in het nationale beleid ten aanzien van vluchtelingen werd ook door Leenders aangehaald. In haar onderzoek constateerde ze dat de arbeidsmarkt een belangrijke factor was voor de totstandkoming van het beleid ten aanzien van vreemdelingen en vluchtelingen in de periode 1818-1938.²⁶ Toch

²²J.W. ten Doesschate, *Asielbeleid en belangen. Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen in de jaren 1968-1982* (Hilversum 1993), 143-159.

²³E. Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander. De verlening van het Nederlanderschap aan vreemdelingen 1813-1992* (Nijmegen 1995), 215-239.

²⁴J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen 1985).

²⁵J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen*, 56-93.

²⁶M. Leenders, *Ongenode gasten. Van traditioneel asielrecht naar immigratiebeleid, 1815-1938* (Hilversum, 1993), 1-17.

verschilde de periode van Leenders met de periode van Ten Doesschate. Een mogelijke verklaring voor het feit dat ook in 1956 rekening werd gehouden met de arbeidsmarkt als factor in het vluchtelingenbeleid had te maken met een tekort in arbeidskracht. Gastarbeid werd als oplossing gezien en dus was het met de komst van de Hongaarse vluchtelingen in Nederland van belang dat ze arbeidsgeschikt waren om ze in te kunnen zetten in de Nederlandse arbeidsmarkt.

Vraagstelling en deelvragen

In dit onderzoek wordt gekeken naar de uitvoering van het nationale beleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen in Arnhem. Hierbij wordt onderzocht hoe de gemeente Arnhem is omgegaan met de uitvoering van het nationaal beleid ten aanzien van de opvang van de Hongaarse vluchtelingen in de periode 1956-1958. Gekeken is naar 1956 als begin omdat in dat jaar op 23 oktober de Hongaarse Opstand in Hongarije uitbrak. Tienduizenden Hongaren waren gevlucht en op uitnodiging van de Nederlandse regering werden in totaal 3000 Hongaarse vluchtelingen toegelaten. 33 van de 3000 vluchtelingen werden opgevangen in Arnhem.²⁷ 1958 is als eindpunt gekozen, omdat de Regeling Hulpverlening Hongaarse Vluchtelingen in dit jaar stopgezet werd.

Allereerst wordt in kaart gebracht wat het nationale beleid ten aanzien van vluchtelingen in Nederland na de Tweede Wereldoorlog tot aan 1965 was. Ten tweede wordt het nationale beleid ten aanzien van de opvang van de Hongaarse vluchtelingen in 1956 in kaart gebracht. Tot slot wordt onderzocht hoe Arnhem is omgegaan met de uitvoering van het nationale beleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen in de periode 1956-1958. Hierbij wordt kort een inleiding gegeven van het opkrabbelen van deze door de oorlog zwaar getroffen stad. De vraag wordt beantwoord of Arnhem bij de opvang van Hongaarse vluchtelingen de lijn van de nationale overheid volgde. Hierbij wordt gekeken in hoeverre de Tweede Wereldoorlog hierin een rol speelde. Binnen deze deelvraag wordt er gekeken naar de regelgeving, de financiën, de opvang en de na- en integratiezorg voor Hongaarse vluchtelingen.

Definitie

Voor dit onderzoek is het van belang om duidelijk in kaart te brengen wat er bedoeld wordt met de term vluchtelingen. Elke vluchteling is een vreemdeling maar niet elke vreemdeling is

²⁷Gelders Archief, Ds. J.C. Sikkeltstichting (0751), inv.nr. 102 + 103 Stukken betreffende deelname in de Provinciale Commissie Vluchtelingenhulp Gelderland (1950-1973), aantal Hongaarse vluchtelingen in Gelderland 1956-1957.

een vluchteling. De term vreemdeling wordt gehanteerd voor nieuwkomers in algemene zin. De term vluchteling daarentegen wordt gehanteerd voor mensen die zijn vertrokken vanwege hun religieuze of politieke overtuiging. Hierbinnen is het begrip vluchteling een verzamelnaam voor zowel asielzoekers als uitgenodigde vluchtelingen.²⁸

Methode

In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar de verhouding tussen het nationale – lokale beleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen in Arnhem in de periode 1956-1958. Hiervoor is een kwalitatief en kwantitatief onderzoek gedaan. Om inzicht te krijgen in deze verhouding is gebruik gemaakt van secundaire literatuur en archiefmateriaal uit het Gelders Archief. Het materiaal wat op landelijk en provinciaal niveau is gevonden en wat lokaal beschikbaar was is geanalyseerd en ten opzichte van elkaar afgewogen. Vervolgens zijn deze primaire bronnen met de secundaire literatuur vergeleken.

De wetenschappelijke literatuur die ik voor dit onderzoek heb geraadpleegd, bestonden vooral uit werken van een meer algemene aard, waarin het nationale toelatingsbeleid ten aanzien van vreemdelingen en vluchtelingen en ontwikkelingen in Arnhem na de Tweede Wereldoorlog overzichtelijk werd besproken. Naast werken van algemene aard had ik ook wetenschappelijke literatuur die inging op het behandelen van specifieke groepen vluchtelingen in de twintigste eeuw. Deze werken lenen zich uitstekend voor het in kaart brengen van het nationale beleid ten aanzien van vluchtelingen, het beleid ten aanzien van de opvang van Hongaarse vluchtelingen en de ontwikkelingen van Arnhem na de Tweede Wereldoorlog.

Toch zijn deze werken te beperkt in opzet om te kunnen dienen als basis voor dit onderzoek. Om dit aan te scherpen heb ik gebruik gemaakt van primaire bronnen uit het Gelders Archief te Arnhem. Het Gelders Archief bleek een bron van informatie te zijn over de opvang van Hongaarse vluchtelingen in Arnhem. Daarnaast was het ook zeer nuttig om de berichtgeving in kranten omtrent de opvang na te gaan. De artikelen die hierover in diverse kranten verschenen, waren een goede afspiegeling van hoe hierover werd gedacht. In het archief zijn verschillende archiefstukken onderzocht: Stichting voor vluchtelingenhulp Arnhem en omstreken, Stichting Gelderland voor Maatschappelijk Werk, Secretarie Gemeente Arnhem 1950-1959, Commissaris van de Koningin in Gelderland, Het Rode Kruis Kring Gelderland, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960, Ds. J.C.

²⁸Overheid.nl. Wettenbank, Verdrag betreffende de status van vluchtelingen, Geneve, 28-07-1951, <https://wetten.overheid.nl/BWBV0001002/1956-08-01> (geraadpleegd 21 maart 2020).

Sikkelstichting, Secretariaat Gemeente Arnhem 1940-1949 en Secretariaat Gemeente Arnhem 1935-1939. De archiefstukken bevatten vooral informatie over de wet- en regelgeving met betrekking tot het verlenen van hulp aan de Hongaarse vluchtelingen in Gelderland, het Gelders Paviljoen in Oostenrijk, huisvestingsmogelijkheden in Arnhem en omstreken, notulen van regionale bestuursvergaderingen van gemeentes, lokale hulpacties voor het ophalen van geld, cijfers en percentages over de aantallen Hongaarse vluchtelingen in Arnhem en omstreken en de desbetreffende hulpcomités voor de hulpverlening aan de Hongaarse vluchtelingen.

Wat duidelijk naar voren kwam in de archiefstukken was het feit dat het Nationale Comité Hulpverlening aan het Hongaarse Volk vrijwel gelijk de verantwoordelijkheid voor de opvang van en de zorg voor de Hongaarse vluchtelingen overdroeg aan de Provinciale Commissie Gelderland.²⁹ Het gevolg hiervan was dat er geen correspondentie te vinden was tussen het Nationale Comité en de provincie. Enkel was er archiefmateriaal over de regelgeving ten aanzien van de opvang van de Hongaarse vluchtelingen en hoe het Nationale Comité de taken hiervan overdroeg aan de Provinciale Commissie Gelderland. Gelderland was op haar beurt weer verantwoordelijk voor de eigen gemeentes, waaronder Arnhem. Deze verhouding kende wel degelijk correspondentie. Arnhem kreeg eigen verantwoordelijkheden voor de opvang en zorg van Hongaarse vluchtelingen, maar kon altijd financiële steun aanvragen bij het Ministerie van Maatschappelijk Werk door dit aan te geven bij de provinciale commissie. Regelmatige vergaderingen over de financiële situatie van de vluchtelingen vonden dan ook plaats.

Naast veel kwalitatieve gegevens, bevatten veel archiefstukken ook kwantitatieve gegevens die bruikbaar waren voor mijn onderzoek. Hierbij ging het om cijfers en percentages betreffende de aantallen Hongaarse vluchtelingen in Arnhem en omstreken, geldinzamelingen van de Arnhemse bevolking en het aantal huisvestingsmogelijkheden in Arnhem. Deze gegevens geven enerzijds inzicht in hoeveel ruimte Arnhem beschikbaar kon stellen voor de opvang van de Hongaarse vluchtelingen en anderzijds de steun van de Arnhemse bevolking in het opvangen van de vluchtelingen.

²⁹Commissie opgesteld in Gelderland met als doel het verlenen van vluchtelingenhulp.

Hoofdstuk 1

Het nationale beleid ten aanzien van vluchtelingen in de periode 1945-1965

Nederland werd voor, in en na de Tweede Wereldoorlog geconfronteerd met vluchtelingen, terwijl het apparaat nog niet goed functioneerde. Door de verslechterde economische omstandigheden besloot de regering om de bewegingsvrijheid van vluchtelingen aan banden te leggen. Het uitgangspunt voor het beleid ten aanzien van vluchtelingen bleef de Vreemdelingenwet van 1849.³⁰ Toch wilde het Ministerie van Justitie de Vreemdelingenwet flexibel toepassen, wat betekende dat bepaalde delen van de wet tijdelijk genegeerd kon worden. Het voorstel om de wetgeving af te stemmen op de realiteit werd door Justitie geweigerd, aangezien het een beperking in bewegingsvrijheid betekende. Ter verbetering van de uitvoering zag Justitie een grotere rol weggelegd voor de marechaussee. Ter realisatie zouden zij ruimere bevoegdheden moeten krijgen: het opvragen van legitimatiepapieren en het aanhouden van grensoverschrijders.³¹

Na de bevrijding van Nederland kwam de grensbewaking onder het Militair Gezag. Door verschillende oorzaken – ondeskundig personeel en onduidelijke voorschriften – functioneerde deze grensbewaking niet goed. Het gevolg was tastbaar: een groot aantal onrechtmatig toegelaten vluchtelingen. Justitie wilde daarom het bestuur weer uitoefenen over de grensbewaking, het toezicht op vluchtelingen en de visumverlening. In juni 1945 werd de Vreemdelingendienst weer opgebouwd en per 1 september 1945 kwam het toezicht op vluchtelingen weer in handen van Justitie. Eind oktober kwam de visadienst weer bij Justitie te liggen en met ingang van 15 februari 1946 werden ook de politieke bestuurstaken van de grensbewaking overgedragen.³²

Het eerste doel van Justitie waren regels opstellen om de illegale vluchtelingenstroom tegen te gaan, namelijk aangaande het verblijf van hier te lande aanwezige vluchtelingen (circulaire nr. 4) en inzake de binnenkomst in Nederland (circulaire nr. 5). In circulaire nr. 4 werd teruggegrepen op het stelsel van voor de Tweede Wereldoorlog dat iedere vluchteling een geldig verblijfsvergunning moest hebben. In circulaire nr. 5 werd de binnenkomst van vluchtelingen gestroomlijnd door de visumplicht. In verband met de bijzonder politieke moeilijkheden in Oost-Europa was het noodzakelijk geacht een speciale regeling te maken voor vluchtelingen uit deze gebieden. De circulaire regelde het verblijf van aanwezige Oost-

³⁰Berghuis, C.K., *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid. Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam 1999), 32-43.

³¹Leenders, M., *Ongenode gasten. Van traditioneel asielrecht naar immigratiebeleid, 1815-1938* (Hilversum 1993), 84-137.

³²Berghuis, C.K., *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid. Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam 1999), 32-43.

Europeanen in Nederland, die aannemelijk moesten maken dat ze uit vrees voor levensgevaar waren gevlucht. De inhoud van deze circulaire werd de basis van het beleid ten aanzien van politieke vluchtelingen uit het Oostblok. De kern van dit beleid kon worden samengevat met de woorden uitzetten of weigeren.³³

Ook andere circulaires van na de Tweede Wereldoorlog bevestigden dit weigerings- en uitzettingsbeleid. In april 1946 achtte Justitie dat het tijd werd de illegale grensoverschrijding te bestrijden en vaardigde een grensbewakingscirculaire nr. 6 uit. De hoofden van de politie en de commandant der grensbewaking werden aangewezen om de illegale overschrijdingen terug te leiden naar de grens. Tot aan september 1947 bleef de stroom illegale vluchtelingen groot, waardoor Justitie een nieuwe circulaire nr. 6 vervaardigde voor een meer effectieve bestrijding. In circulaire nr. 14 werd een indeling gemaakt van de situatie in de jaren voor 1940, in de bezettingsjaren 1940-1945, in het jaar 1945-1946 en in de jaren vanaf mei 1946. Voor de oorlog mocht het hoofd van de politie op eigen gezag ongewenste vluchtelingen verwijderen. Tijdens de bezettingsjaren besliste het Ministerie van Justitie over de verwijdering van vluchtelingen. Na de bevrijding kregen de hoofden van de politie de opdracht gegevens van uit te leiden vluchtelingen schriftelijk aan het hoofd van de Rijksvreemdelingendienst op te geven. Vanaf mei 1946 mocht het hoofd van de politie weer op eigen gezag een ongewenste vluchteling uitleiden.³⁴

Eind maart 1948 kwam Justitie met circulaire nr. 4A. Deze circulaire bood een betere positie aan de voor-, in- en naoorlogse illegale vluchtelingen: ze kregen een verblijfsvergunning voor maximaal één jaar.³⁵ In Geneve werd in juli 1951 een conferentie bijeengeroepen om een vluchtelingenverdrag op te stellen. Op 22 april 1954 trad het Vluchtelingenverdrag in werking met het doel de vluchtelingen te verzekeren van een aantal basisrechten.³⁶ Het bepaalde de status van vluchtelingen, regelde de rechtsbescherming van verblijvende vluchtelingen in een land en stelde voorschriften op betreffende de uitleiding. Over de toelating van vluchtelingen bestonden geen algemene regels. De verklaring die Justitie hiervoor gaf, was dat het onmogelijk was om internationale afspraken te maken aangezien de omstandigheden in diverse landen dermate verschilden dat één richtlijn niet voor te schrijven was.³⁷

³³Berghuis, C.K., *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 125-134.

³⁴*Ibidem*, 125-134.

³⁵*Ibidem*, 125-134.

³⁶Ten-Doesschate, J.W., *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen 1985), 3-16.

³⁷Berghuis, C.K., *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid. Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam 1999), 148-165.

In de tweede helft van 1951 werd het Nederlandse asielbeleid beïnvloed door een aantal factoren. Naast het Vluchtelingenverdrag waren ook de brief van koningin Juliana aan Truman van september en de ervaringen met de Jodenvervolgingen factoren die in 1951-1952 ervoor zorgden dat er een uitbreiding van gronden kwam. Vóór 1952 kenmerkte het vluchtelingenbeleid zich als een monopolie van de regering en de rijksoverheid. Vooral op aandringen van de Eerste Kamer werd in 1953 het beleid veranderd. Het jaar 1953 gaf niet enkel een kentering in het asielbeleid, maar ook in het algemene vluchtelingenbeleid. De aandacht was niet meer gericht op het toelaten van vluchtelingen, maar meer op internationale coördinatie en fondsvorming ten behoeve van emigratie- en immigratieprojecten buiten Nederland.³⁸

Het vluchtelingenbeleid in de jaren 1945-1956 kende een dubbelzijdig karakter. Enerzijds redeneerde de rijksoverheid hoofdzakelijk vanuit een baatzuchtgedachte, anderzijds was zij ontdaan door een mogelijke vervolging die het vluchten tot gevolg heeft. De dualiteit tussen hart en hoofd was kenmerkend voor het rijksoverheidsbeleid. Enerzijds was het voor de naoorlogse periode kenmerkend het benadrukken van het eigen belang en het min of meer verwaarlozen van de humanitaire kant. Argumenten die te maken hadden met de overbevolking, de krappe arbeidsmarkt en de woningnood werden gehanteerd, maar het denken aan de vluchtelingen werd vergeten. Anderzijds was het meevoelen met mensen die vervolgd werden kenmerkend voor het naoorlogse beleid. Justitie liet zich beïnvloeden door het parlement en door het Vluchtelingenverdrag van 1951 die allemaal het belang van de vluchteling voorop stelden.³⁹

³⁸Berghuis, C.K., *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 221-237.

³⁹*Ibidem*, 237-239.

Hoofdstuk 2

Het nationale toelatingsbeleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen

Binnen het Nederlandse toelatingsbeleid van vluchtelingen werd een onderscheid gemaakt tussen enerzijds vluchtelingen die op eigen gelegenheid kwamen en zelfstandig politiek asiel aanvroegen en anderzijds vluchtelingen die op uitnodiging van de Nederlandse regering naar Nederland kwamen. De Hongaarse vluchtelingen van 1956 waren de eerste groep vluchtelingen na de Tweede Wereldoorlog die zowel op uitnodiging als op eigen initiatief naar Nederland kwamen.⁴⁰ Op 4 november 1956 werd via de radio in Nederland de Sovjetaanval op Boedapest bekend. Minister-president Drees gaf via radio-uitzendingen een verklaring waarin hij het Nederlandse volk opriep ‘‘eensgezind te getuigen van zijn afschuw voor het communistische geweld’’. Uit protest tegen het gebeuren in Hongarije vonden vanaf 4 november demonstraties plaats bij de kantoorgebouwen van de communistische vakorganisaties, het communistisch dagblad ‘De Waarheid’ en de Sovjet Ambassade in Den Haag.⁴¹

Begin november 1956 vroeg Oostenrijk hulp voor de toestroom van de grote groep Hongaarse vluchtelingen. Zij wilden dat andere landen geld zouden geven om Oostenrijk te steunen bij de opvang van de Hongaarse vluchtelingen of anders vluchtelingen zouden overnemen. De Hoge Commissaris van de VN voor de Vluchtelingen verzocht Nederland een aantal Hongaarse vluchtelingen over te nemen. Bij het opnemen van de Hongaarse vluchtelingen was sprake van een fundamentele confrontatie tussen de communistische wereld in Hongarije en de democratische wereld in Nederland. Hongaarse vluchtelingen kenden een communistische gedachtegang, maar ze probeerden te denken zoals er van hen werd verwacht te denken. Het loslaten van de communistische gedachtegang was moeilijk en vanuit Nederlandse kant was dit een uitdaging.⁴² De Hongaarse vluchtelingen achter het IJzeren Gordijn idealiseerden het westen. Zij zagen het als een paradijs, vooral de jongeren. De ouderen vroegen slecht om gelijke kansen als hun westelijke collega’s. Dat was, meenden zij, niet veel. De vluchtelingen geloofden in het verkrijgen van zekere rechten, omdat het westen hen militair in de steek had gelaten, hetgeen inhield dat het westen nu de vrijheidsstrijders moest gaan helpen.⁴³ Het was dus van groot belang om aandacht te besteden

⁴⁰J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen 1985), 56-93.

⁴¹Ibidem, 56-93.

⁴²Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 543 Dag- en weekrapporten inzake de hulp aan Hongaarse vluchtelingen ((1862-) 1945-1987), communistische wereld versus democratische wereld.

⁴³‘Problemen om vluchtelingen. Wat doen wij hier, vragen Hongaren’, *Het vrije volk: democratisch-socialistisch dagblad* (10 september 1957).

aan de nazorg en integratie die verleend kon worden. Deze zorg was niet enkel van sociaal-maatschappelijke aard, maar zou vooral problemen ontmoeten veroorzaakt door een geheel andere economische structuur en democratische organisatie van onze maatschappij. De Hongaarse vluchtelingen hadden geen heropvoeding nodig, dan wel een verwelkoming in een onbekende maatschappij.⁴⁴

Wegens onbekendheid met de opvang en toelating van vluchtelingen in het verleden werd op 5 november 1956 de Interdepartementale Commissie voor Hongaarse vluchtelingen ingesteld. De Interdepartementale Commissie had tot taak de regering te adviseren inzake het opnemen en integreren van Hongaarse vluchtelingen. Hiertoe moesten zij plannen voorbereiden en de werkzaamheden hiervan coördineren. Met de uiteindelijke komst van de Hongaarse vluchtelingen naar Nederland werd een Nationaal Comité Hulpverlening Hongaarse Volk opgericht. Dit Comité nam de leiding voor een nationale actie ter verkrijging van geldmiddelen voor de verzorging van de Hongaarse vluchtelingen die in Nederland zouden worden opgenomen.⁴⁵ Minister van Maatschappelijk Werk Klompé deelde in de Tweede Kamer mede dat de ministerraad zich op het standpunt had gesteld dat de hulp aan de Hongaarse vluchtelingen moest worden overgelaten aan particuliere organisaties. Het Nationale Comité zou verantwoordelijk zijn voor de financiering van de eerste opvang. De ministerraad had gemeend dat het niet juist zou zijn als de overheid de eerste opvang en overbrenging betaalde. Dat was een zaak van het Nederlandse volk, die eveneens de gelden ophaalden voor financiële hulp. De overheid wilde wel helpen waar het nodig bleek, maar de financiële verantwoordelijkheid lag bij het Nationale Comité.⁴⁶

De feitelijke hulpverlening zou het Nationale comité niet op zich nemen, deze werd overgedragen aan de Nederlandse Federatie voor Vluchtelingenhulp.⁴⁷ De Nederlandse Federatie werd verantwoordelijk voor het onderbrengen en verzorgen van vluchtelingen in tijdelijke opvangcentra. De opgenomen vluchtelingen zouden naar verwachting ongeveer twee dagen worden ondergebracht in de Jaarbeursgebouwen te Utrecht. Vanuit Utrecht werden alle vluchtelingen overgebracht naar huisvestingsmogelijkheden die door een beleidscommissie beschikbaar waren gesteld, bestaande uit leden van het Ministerie van Maatschappelijk Werk en leden van Sociale Zaken. Zij waren verantwoordelijk voor de

⁴⁴Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 543 Dag- en weekrapporten inzake de hulp aan Hongaarse vluchtelingen ((1862-) 1945-1987), aandacht nazorg en integratie Hongaarse vluchtelingen januari 1957.

⁴⁵Ibidem, organisaties vluchtelingenhulp.

⁴⁶Overheid blijft op achtergrond bij hulp aan de Hongaren. Zaak van het Nederlandse volk', *Arnhemse courant* (15 november 1956).

⁴⁷Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 543 Dag- en weekrapporten inzake de hulp aan Hongaarse vluchtelingen ((1862-) 1945-1987), regeling vluchtelingenhulp Hongaren.

algehele verzorging van de vluchtelingen en de voorbereiding van hun definitieve woonvestiging.⁴⁸

De verblijfsduur in tijdelijke opvangcentra was echter afhankelijk van het tempo waarin de vluchtelingen op hun eindbestemming konden worden gebracht.⁴⁹ De Hongaarse vluchtelingen moesten zo spoedig mogelijk over het land verspreid worden. De beleidscommissie begon bij aankomst dan ook direct met een geneeskundig en politieel onderzoek. Met de registratie en het onderzoek van de arbeidsbekwaamheid werd nagegaan in welke gemeentes de vluchtelingen het beste geplaatst konden worden. Hierbij werd rekening gehouden met het stedelijk c.q. landelijk karakter der gemeenten, godsdienst, passende werkgelegenheid, huisvesting, integratiemogelijkheden en aanwezigheid van Hongaars sprekenden. Daarbij zorgden ze ervoor dat elke deelnemende gemeente beschikte over een staf bestaande uit een leider, tolken en maatschappelijke werkers. Bij de verdeling van deze vluchtelingen over de verschillende opvangcentra werd daarnaast ook rekening gehouden met de wensen van de betrokkenen, hun groepsverband, de plaats van herkomst en het beroep.⁵⁰ Nadat de vluchtelingen gevestigd waren in hun definitieve woonplaats, kwam de uitvoering van het nationale beleid in handen van de gemeentebesturen.⁵¹ De regering was enkel verantwoordelijk voor het onderhouden van contacten met internationale organisaties, de Hoge Commissaris van de VN voor de Vluchtelingen en de Nederlandse hulpverlenende organisaties.⁵²

De weg van de Hongaarse vluchtelingen naar Nederland

De Nederlandse regering had op 5 november 1956 besloten 1000 Hongaarse vluchtelingen in Nederland toe te laten. De hoogte van dit aantal was gebaseerd op het aantal Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk en op de asielaanbiedingen van andere landen. Dat de regering op dat moment niet bereid was het quotum te verhogen, bleek uit een weigering van een onbekend aantal Hongaarse vluchtelingen die naar Joegoslavië waren uitgeweken. De regering motiveerde deze weigering met de mededeling dat ze wilden afwachten hoe de opname van 1000 Hongaarse vluchtelingen uit Oostenrijk zou verlopen. De samenstelling van

⁴⁸Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 543 Dag- en weekrapporten inzake de hulp aan Hongaarse vluchtelingen ((1862-) 1945-1987), regeling vluchtelingen hulp Hongaren.

⁴⁹Gelders Archief, Secretarie Gemeente Arnhem 1950-1959 (2198), inv.nr. 1.778.5 Volkshuisvesting (1950-1959), huisvesting vluchtelingen 1956-1957.

⁵⁰Ibidem, regeling huisvesting vluchtelingen.

⁵¹Ibidem, verantwoordelijkheden vluchtelingen 1956-1957.

⁵²J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen, 1985), 58-81.

het eerste quotum hing samen met de vraag of de regering selectie toepaste.⁵³ De Oostenrijkse waarnemende minister van Buitenlandse Zaken Kreisky was van mening dat de landen die aangeboden hadden vluchtelingen op te nemen, dit moesten doen zonder bureaucratie en keuring.⁵⁴ Net als de Interdepartementale Commissie hoopte Kreisky dat opvanglanden geen afroom-systeem zouden toepassen en dat Nederland bereid was om zowel economisch waardevolle vluchtelingen als ook gezinnen, vrouwen en wezen op te nemen. Daarbij kregen vluchtelingen die al relaties met Nederland hadden voorrang en werd er aanbevolen de vluchtelingen zoveel mogelijk uit dezelfde streek te laten komen. Ter realisatie van deze aanbevelingen werd een team naar Oostenrijk gestuurd om gegevens over vluchtelingen te verzamelen. De aanbevelingen van de Interdepartementale Commissie over de opvang van de 1000 Hongaarse vluchtelingen, vanwaar zij vier weken later over Nederland verspreid zouden worden naar gelang hun beroep en de vraag op de arbeidsmarkt, wijzen op een gerichtheid op economisch waardevolle vluchtelingen.⁵⁵

Minister van Maatschappelijk Werk Klompé had op 12 november van de Oostenrijkse vertegenwoordiger van de Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen Beermann vernomen dat in Oostenrijk een noodsituatie was ontstaan. Hij verzocht Nederland 1300 vluchtelingen op te nemen. Minister-president Drees wilde echter vasthouden aan de afgesproken 1000. Beermann had Klompé laten weten dat er in Wenen een trein met 1300 Hongaarse vluchtelingen gereed stond voor vertrek naar Nederland. Onder druk van Beermann ging Drees overstap. De situatie nam een andere wending toen bleek dat in Wenen helemaal geen trein klaar stond. Ten-Doesschate benadrukt dan ook de indruk dat deze trein een pressiemiddel was om Nederland meer vluchtelingen te doen opnemen. Het Nederlandse selectieteam, wiens werk op losse schroeven was gezet, werd opgedragen het werk te hervatten.⁵⁶

De stroom vluchtelingen in Oostenrijk bleef sterk. Op dringend verzoek van de Oostenrijkse regering werd gevraagd voor een opvoering van de Nederlandse hulp. Klompé bracht de hulproep van Oostenrijk op 19 november 1956 in de Ministerraad. Zij was van mening dat er een verhoging van het quotum moest komen. Drees was daarentegen van mening dat Nederland met de toelating van 1300 Hongaarse vluchtelingen zijn plicht had gedaan. Zijn bezwaar motiveerde hij met drie argumenten. In eerste plaats hadden andere

⁵³Ibidem, 58-81.

⁵⁴Oostenrijkse noodkreet over vluchtelingen. Chaos dreigt?, *Algemeen Handelsblad* (24 november 1956).

⁵⁵J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen, 1985), 58-81.

⁵⁶Ibidem, 58-81.

landen meer mogelijkheden om vluchtelingen op te nemen, in de tweede plaats waren al tienduizenden Ambonezen en Indische Nederlanders in Nederland toegelaten en in de derde plaats kende Nederland een woningtekort. Klompé wees de ministerraad nog eens op de noodsituatie in Oostenrijk en kwam met het praktische argument dat gebruik kon worden gemaakt van het Jaarbeursgebouw in Utrecht. Drees verlegde nu het bezwaar van het woningtekort naar dat van de bevolkingsdichtheid in Nederland. De Interdepartementale Commissie vroeg advies aan C. Brouwer, de Nederlandse vertegenwoordiger van de Hoge Commissaris voor Vluchtelingen. Zij adviseerden de ministerraad het quotum te verhogen tot 2000. Als de regering niet zou verhogen was de kans groot dat zij in de toekomst moesten bezwijken. De regering stemde in en op 19 november 1956 werd het quotum verhoogd van 1300 tot 2000.⁵⁷

Eind november wees Beermann opnieuw op de noodsituatie in Oostenrijk. De Oostenrijkse waarnemende minister van Buitenlandse Zaken had ‘tot alle democratische landen ter wereld’ het verzoek gedaan om Oostenrijk te helpen bij de oplossing van het vluchtelingenprobleem. Er waren nu zo’n zestigduizend Hongaarse vluchtelingen de grens overgekomen en het zag er niet naar uit dat de stroom zou afnemen. Het ontbrak Oostenrijk niet alleen aan de materiële, maar ook aan technische middelen om zo’n enorme hoeveelheid mensen te kunnen verzorgen.⁵⁸ Beerman had gevraagd of Nederland niet meer Hongaarse vluchtelingen wilde opnemen. Klompé wees Beermann op het regeringsbesluit van 19 november, maar had hem wel toegezegd in de ministerraad het voorstel te doen Hongaarse vluchtelingen op tijdelijke basis in Nederland toe te laten. Drees vond een tijdelijke opvang van Hongaarse vluchtelingen het overwegen waard, mits vaststond dat het verblijf van deze vluchtelingen tijdelijk was. Drees was voorstander van een Oostenrijkse garantie-verklaring. Het zou enerzijds een pressiemiddel zijn op andere landen om Hongaarse vluchtelingen van Nederland over te nemen.⁵⁹ Anderzijds was het een antwoord op de vraag wat de Nederlandse regering dacht te doen met de stroom vluchtelingen in Oostenrijk dat een onhoudbare situatie had geschapen.⁶⁰ Tijdelijk betekende dat de regering deze vluchtelingen na zes maanden naar Oostenrijk zou terugsturen, als zij binnen die tijd nog niet door andere landen waren overgenomen. De regering besloot het permanent toe te laten aantal Hongaarse vluchtelingen te verhogen van 2000 naar 3000. Daarboven zouden op tijdelijke basis nog 2000

⁵⁷J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen*, 58-81.

⁵⁸‘Oostenrijkse noodkreet over vluchtelingen. Chaos dreigt’, *Algemeen Handelsblad* (24 november 1956).

⁵⁹J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen, 1985), 58-81

⁶⁰‘Selectieteam vertelt. Doorgangskampen voor de vluchtelingen?’ *Limburgsch dagblad* (29 november 1956).

vluchtelingen toegelaten worden op voorwaarde van de Oostenrijkse garantie en van andere landen. Drees meende dat de regering door 3000 Hongaarse vluchtelingen toe te laten haar plicht had gedaan.⁶¹

Nederland had ook Hongaarse vluchtelingen toegelaten die zelf politiek asiel vroegen. Justitie besliste of een asielzoeker tot Nederland werd toegelaten. Voornamelijk verleende Justitie politiek asiel aan vluchtelingen die in het kader van gezinshereniging naar Nederland wilde komen. Naast gezinshereniging werden ook Hongaarse vluchtelingen toegelaten die zakelijke betrekkingen met Nederland hadden of vroeger geruime tijd in Nederland hadden gewoond. Andere verzoeken om toelating werden afgewezen.⁶² Met uitgenodigde en individuele vluchtelingen verklaarde Minister van Sociale Zaken Suurhoff dat Nederland naar zijn mening niet beneden de maat was gebleven bij het opnemen van Hongaarse vluchtelingen. Als gekeken werd naar de omstandigheden die voor ons land gelden – een snelle bevolkingsgroei, het woningtekort en onze noodzaak om de emigratie te bevorderen – en wanneer bovendien ons grondgebied werd vergeleken met andere landen, dan kon gezegd worden dat Nederland deed wat het kon doen.⁶³

Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen werd afgestemd op de integratiemogelijkheden in de Nederlandse samenleving. Het voornaamste criterium tot de komst van de Hongaarse vluchtelingen was de inzetbaarheid in de Nederlandse economie. De eerste 1000 Hongaren werden louter om humanitaire redenen toegelaten. Bij de quotum verhogingen stak echter het economisch-restrictief gerichte criterium de kop op. Van de Interdepartementale Commissie mag verwacht worden dat deze op de hoogte was van de nood situatie in Oostenrijk en derhalve de Ministerraad zou adviseren over het te voeren vluchtelingenbeleid, maar de Ministerraad werd steeds min of meer verrast door de oproepen van de Hoger Commissaris. Er werd een ad hoc beleid gevoerd. De Interdepartementale Commissie gaf de Ministerraad vooral adviezen ten aanzien van de opvang in Nederland en nauwelijks adviezen gericht op een verbetering van het lot van de vluchtelingen.⁶⁴

⁶¹J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen, 1985), 58-81.

⁶²Ibidem, 81-87.

⁶³Suurhof over de vluchtelingen. Nederland doet wat het kan', *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad* (28 november 1956).

⁶⁴J.W. ten Doesschate, *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen, 1985), 88-93.

Hoofdstuk 3

Arnhem na de Tweede Wereldoorlog

Arnhem gold na de bevrijding als één van de zwaarst getroffen steden. De Slag om Arnhem had ervoor gezorgd dat slechts tweehonderd huizen de oorlog onbeschadigd hadden doorstaan en meer dan 25.000 gezinnen waren aangewezen op hulp van anderen.⁶⁵ In het verwoestend Arnhem stonden de bestuurders dan ook voor een gigantische taak, omdat er een gebrek was aan alles: grondstoffen, ervaren vakmannen, geld en materialen. Burgemeester Matser toonde na zijn installatie op 18 mei 1945 dan ook direct het initiatief tot het instellen van een Bureau voor Wederopbouw en er werd voortvarend begonnen aan de wederopbouw.⁶⁶ De wederopbouw in Arnhem was het beste te typeren als een strijd tussen lokale gemeente en de rijksoverheid. De rijksoverheid besloot tot het inzetten van een aantal noodwetten om de schaarse middelen zo goed mogelijk te verdelen. Met de noodwetten kwam een landelijke commissie die op lokaal niveau, door middel van supervisors, de herbouw aanstuurde. Niet iedereen was het eens met een landelijke commissie en Arnhem toonde direct verzet. Gemeente Arnhem was van mening dat zij beter in staat waren om te bepalen hoe de wederopbouw in de eigen gemeente gestalte diende te krijgen.

Op lokaal gebied maakte Arnhem plannen die de financiële mogelijkheden van het rijk ver te boven gingen. 1946 was het jaar waarin de rijksoverheid ingreep. Gemeenten kregen de opdracht om de wederopbouwplannen te voorzien van twee urgentieverklaringen: wat waren de wensen voor nieuwbouw en wat was nodig voor oorlogsherstel. Lokale overheden stonden hierdoor voor grote moeilijkheden. Enerzijds zou verzet tegen de richtlijnen van het rijk tot afwijzing leiden, anderzijds wilde men geen afstand doen van de ambities. Moest Arnhem een grote stad worden of was het de bedoeling een rustige provinciestad te blijven? Supervisor Van der Laan ging aan de slag voor het schetsplan van Arnhem. Hij wilde voorkomen dat de stad niet als doel, als rustpunt werd opgemerkt, maar integendeel het tracé een uitnodiging betekende om het zo snel mogelijk weer te verlaten. Toch werd duidelijk dat de rijksoverheid in 1946 niet akkoord ging. In principe mocht het wederopbouwplan enkel voorstellen doorvoeren voor de locaties die konden worden aangemerkt als oorlogsschade. Dit voorstel was doeltreffend en eenvoudig te realiseren, maar het paste niet in Arnhem dat moest functioneren als een binnenstedelijk milieu.⁶⁷ De wederopbouw van Arnhem had tijd nodig en in de vroege jaren vijftig kende Arnhem nog steeds een tijd van schaarste en bezuinigingen.

⁶⁵M.H. van Meurs, *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht 2004), 14-52.

⁶⁶Ibidem, 52-92.

⁶⁷Ibidem, 14-52.

Ondanks de financiële teruggang ging de wederopbouw door en was Arnhem bereid hulp te verlenen voor de opvang van Hongaarse vluchtelingen in 1956.⁶⁸

Regelgeving ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen in Arnhem

Begin november kreeg de Provinciale Commissie Vluchtelingenhulp Gelderland van de landelijke overheid een memorandum inzake de spoedige organisatie van de vluchtelingenhulp in Gelderland. Ongeveer 100 Hongaarse vluchtelingen zouden in Gelderland worden ondergebracht.⁶⁹ Het zwaartepunt van deze hulpverlening lag bij de regionale Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem, maar de coördinatie en eindverantwoordelijkheid van de werkzaamheden van deze Stichting werd door de Provinciale Commissie geregeld. De Nederlandse Federatie voor Vluchtelingenhulp zag de integratie van Hongaarse vluchtelingen in de Nederlandse maatschappij als een verantwoordelijkheid die onder andere de Arnhemse burgers moest dragen.⁷⁰

Met dit bericht werd in Arnhem een Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem opgericht. Het doel van Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem was het verlenen van materiële hulp aan vluchtelingen. De Stichting was niet enkel financieel verantwoordelijk, maar bevorderde ook het contact met organisaties voor maatschappelijk werk, het gemeentebestuur en het arbeidsbureau. De hulpverlening bestond vooral uit het treffen en voor zover nodig het in stand houden van voorzieningen, waardoor de vluchtelingen huisvesting en verzorging verkregen, welke waar mogelijk zou leiden tot het kunnen aanvaarden van een functie in de samenleving. Het verrichten van maatschappelijk werk van was hierom van belang. Hierbij werd ernaar gestreefd dat de Hongaarse vluchtelingen in wisselwerking met hun sociale omgeving zich zo goed mogelijk konden ontplooiën, naar hun eigen aard, behoeften en opvattingen, en dat zij rekening konden houden met anderen (Nederlandse bevolking) met wie zij zouden samenleven. Daarbij was het van belang dat de Hongaarse vluchtelingen als mens tot hun recht kwamen in de Nederlandse samenleving. Hiervoor werden maatschappelijke werkers ingezet die persoonlijke belangen, noden en wensen van de Hongaarse vluchtelingen bespraken. Het ging om het helpen van de vluchtelingen, ervoor zorgen dat ze geïntegreerd werden in de Nederlandse samenleving.⁷¹

⁶⁸M.H. van Meurs, *Arnhem in de twintigste eeuw*, 52-92.

⁶⁹Ibidem, regeling hulpverlening Hongaarse vluchtelingen.

⁷⁰Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 543 Dag- en weekrapporten inzake de hulp aan Hongaarse vluchtelingen ((1862-) 1945-1987), integratie Hongaarse vluchtelingen.

⁷¹Gelders Archief, Stichting voor vluchtelingenhulp Arnhem en omstreken (2422), inv.nr. 2 Statuten (1959-1960), doel Stichting Hulpverlening Arnhem.

In de tweede helft van 1957 kreeg Stichting voor Vluchtelingen hulp Arnhem het bericht dat de provinciale commissie minder taken op zich zou nemen. Voortaan zouden zij zich bezig houden met de organisatie der collecten, de hoofdlijnen van nazorg en inpassingszorg van de vluchtelingen en het contact met de stichtingsbesturen en met de Nederlandse Federatie voor vluchtelingen hulp enerzijds en anderzijds de vertegenwoordigers in Nederland van de Hoge Commissaris voor vluchtelingen. Stichting voor Vluchtelingen hulp Arnhem bleef zich bezig houden met het in stand houden van de voorzieningen voor de Hongaarse vluchtelingen en het bevorderen van het integratieproces.⁷²

Op 1 januari 1958 werd de Regeling Hulpverlening Hongaarse Vluchtelingen stopgezet. Na deze datum vielen de Hongaarse vluchtelingen onder de voor Nederlanders geldende sociale voorzieningsregelingen. Het was nog wel mogelijk om in enkele bijzondere gevallen, op grond van de regeling '56-58, nog enige financiële hulp te verlenen. Hiertoe kon de Stichting bij het Ministerie van Maatschappelijk Werk een voorstel indienen. Voor bepaalde groepen Hongaarse vluchtelingen kon een financiële tegemoetkoming worden verleend, bijvoorbeeld voor de betaling van kosten wegens huisvesting of studie.⁷³

Financiering Hongaarse vluchtelingen in Arnhem

Stichting voor Vluchtelingen hulp Arnhem wist dat met de komst van de Hongaarse vluchtelingen het van belang was dat er voldoende geld beschikbaar was. De Stichting beschouwde het als voorrecht dat zij een steentje konden bijdragen, aangezien ze zelf nog niet zo lang geleden met hulp van anderen weer op de been geholpen moesten worden.⁷⁴ Om geld beschikbaar te stellen voor de Hongaarse vluchtelingen was het allereerst van belang de bevolking te doordringen van de nood van de vluchtelingen.⁷⁵ Burgers van Arnhem en omstreken werden door provinciale bladen op de hoogte gebracht van het Hongaarse vluchtelingenprobleem in Oostenrijk. In december 1956 werd in het Arnhems Dagblad een oproep gedaan aan de bevolking. Het woord was thans aan de Gelderse bevolking om te bewijzen dat provincie Gelderland zich niet wenste te onttrekken aan haar plicht om haar krachten in ze te zetten voor de Hongaarse vluchtelingen. Enkel een kwartje per persoon zou

⁷²Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 543 Dag- en weekrapporten inzake de hulp aan Hongaarse vluchtelingen ((1862-) 1945-1987), takenpakket provinciale commissie.

⁷³Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960), gemeentelijke instelling hulpbetoon februari 1958.

⁷⁴Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 543 Dag- en weekrapporten inzake de hulp aan Hongaarse vluchtelingen ((1862-) 1945-1987), Arnhem december 1956.

⁷⁵Gelders Archief, Stichting voor vluchtelingen hulp Arnhem en omstreken (2422), inv.nr. 2 Statuten (1959-1960), doordringing Arnhemse bevolking 1956.

het al mogelijk maken dat vele Hongaren voorzien konden worden van onderdak.⁷⁶ Een zekere bewustwording had plaatsgevonden, waarna op initiatief van Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem begin november werd begonnen met het opzetten van collecte-activiteiten. De Provinciale Commissie Vluchtelingenhulp Gelderland vond het belangrijk dat er voldoende aandacht werd geschonken aan de coördinatie van de collecte-activiteiten ten behoeve van de Hongaren. Het was belangrijk dat het gecollecteerde geld voorlopig onder toezicht van de Stichting bleef, totdat een duidelijk inzicht was verkregen waar dit geld het meest nodig was: bij de lokale stichtingen, bij het Rode Kruis, bij de Nederlandse Federatie ofwel in een bepaalde verhouding bij drie of meer van deze instellingen.⁷⁷

Zaterdag 17 november 1956 zou de eerste collecte plaatsvinden. Voor het organiseren van deze collecte was het van belang dat er voldoende collectanten beschikbaar waren. Op 12 november 1956 werd om die reden een oproep in de Arnhemsche courant gedaan waarin collectanten zich voor donderdag 15 november konden opgeven.⁷⁸ Op vrijdag 16 november werd nog eens extra benadrukt dat de Stichting vertrouwen had dat iedere Arnhemmer zou tonen, dat hij en zij ook door een daad medeleeft met hen, die buiten hun schuld in grote ellende waren gekomen. Enkel het geven van een milde hand tijdens de collecte zou van grote invloed kunnen zijn ten behoeve van de hulp aan de Hongaren.⁷⁹ Eind december bleek dat Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem door de collecte-activiteiten 28.151.11,- gulden hadden opgehaald. In overleg met het Nationale Comité en de Nederlandse Federatie werd nagegaan op welke wijze de gelden zo nuttig mogelijk ten behoeve van de hulpverlening in Hongarije en aan de Hongaarse vluchtelingen konden worden besteed. Uiteindelijk kwam er een gelijke verdeling tussen de Stichting, de Nederlandse Federatie en het Rode Kruis.⁸⁰

De collecte-activiteiten werden ook georganiseerd voor de opvang van Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk. Vanuit militaire kringen in Arnhem kwam een nieuw initiatief om de nood in Oostenrijk te lenigen: Het Gelders Paviljoen in Oostenrijk.⁸¹ Het plan voor de actie was zaterdag 22 december 1956 bekendgemaakt via een gehouden persconferentie door de Commissaris der Koningin Gelderland. Door een bliksemactie werd gehoopt het paviljoen, waarvan de kosten voor honderd Hongaarse vluchtelingen 200.000,- gulden zouden bedragen,

⁷⁶Gelders Archief, Stichting voor vluchtelingenhulp Arnhem en omstreken (2422), inv.nr. 2 Statuten (1959-1960), oproep Arnhems Dagblad december 1956.

⁷⁷Gelders Archief, Secretarie Gemeente Arnhem 1950-1959 (2198), inv.nr. 1.778.5 Volkshuisvesting (1950-1959), verdeling gecollecteerd geld 1956-1957.

⁷⁸'Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem opgericht. Waarschijnlijk 100 Hongaren naar Gelderland', *Arnhemsche courant* (12 november 1956).

⁷⁹'Oproep burgemeester en Stichting. Geef met milde hand', *Arnhemsche Courant* (16 november 1956).

⁸⁰Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960), verdeling collecte-activiteiten december 1956.

⁸¹Gelders Paviljoen als alternatieve oplossing wordt behandeld bij het kopje huisvesting.

op 1 februari 1957 open te kunnen stellen. Hierbij werd gespeculeerd op de welwillende gestemdheid van de Arnhemse bevolking, maar ook dat andere provincies voor dit Gelders initiatief warm zouden lopen. Om de twee ton bijeen te brengen werd een beroep gedaan op de bevolking om door een girostorting een steentje bij te dragen. Industrieën konden ook gericht actievoeren en schenkingen geven waarbij ze zelf konden bepalen voor welke eenheid het geld werd gebruikt. Een eenheid van huisvesting kwam neer op 100,-, een eenheid van ligging op 400,-, eenheden van textiel, meubilair, bestek en recreatie elk op 50,- en een keukeneenheid op 200,- gulden.⁸² Regelmatig werden oproepen in de kranten geschreven om zodoende voldoende geld bijeen te halen en op 8 januari 1957 was al 20.000,- gulden bijeen gebracht.⁸³ Ten bate van de oprichting van het Gelders Paviljoen werd door de militairen van het garnizoen Arnhem van de Koninklijke Landmacht een erwtensoepactie opgezet.⁸⁴

Niet alleen collecte-activiteiten waren belangrijk voor het inzamelen van gelden, ook particulier initiatief. In november werd door het personeel van de Algemene Kunstzijde Unie in Arnhem een actie opgezet om een uurloon, dan wel 0.5% van het maandsalaris af te staan ter leniging van de nood van de Hongaarse vluchtelingen. In Februari ontving Stichting Gelderland voor Maatschappelijk Werk een bedrag van f.35.000 gulden van de AKU. De AKU-directie had niet enkel meegeholpen voor het opzetten van een actie, maar tevens het bedrag verdubbeld. Uiteindelijk is het bedrag verdeeld onder Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem en Stichting Gelders Paviljoen.⁸⁵

Om burgers en organisaties over te halen om te blijven doneren, werd beroep gedaan op een aantal waarden en werd de noodsituatie in kranten telkens beschreven. De waarden democratie en vrijheid werden gecontrasteerd met de communistische terreur waar de Hongaren onder gebukt gingen. Minister Klompé benadrukte dat de vrijheid en democratie die de vluchtelingen idealiseerden in de tijd, die zij onder het communistische regime doorbrachten, niet overeen bleek te komen met wat zij ervan hadden verwacht. Vrijheid scheen alleen te bestaan uit het individuele recht om de eigen belangen te behartigen. Democratie scheen zich uitsluitend te manifesteren in vertegenwoordigende lichamen waarin de elkaar tegensprekende uiteenzettingen hem, die uit aan de dictatuur was ontsnapt, in de

⁸²'Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen. Nieuwe initiatief om de nood in Oostenrijk te lenigen', *Arnhemse courant* (24 december 1956).

⁸³Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 541 Verlenen van steun aan de geldzamelingsactie van de Stichting Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk ((1862-)1945-1987), Stichting Gelders Paviljoen.

⁸⁴Ibidem, erwtensoepactie januari 1957.

⁸⁵Gelders Archief, Secretarie Gemeente Arnhem 1950-1959 (2198), inv.nr. 1.778.5 Volkshuisvesting (1950-1959), uurloonactie 1956-1957.

oren klonken als een onenigheid over de hoogte van de brandverzekering, terwijl het huis al in brand stond. Minister Klompé benadrukte hierbij dat als de Arnhemse bevolking daadwerkelijk wilde helpen, ze de eigen vooroordelen moesten laten varen en de belangstelling voor de vluchtelingen als mensen niet mochten vergeten.⁸⁶ Ook werd ingespeeld op naastenliefde. De Hongaarse vluchtelingen werden gezien als heldhaftig en zielig tegelijkertijd. Helden omdat ze durfden te vluchten, zielig omdat ze overgelaten werden aan hun noodlot. Waarschijnlijk hadden de Arnhemse bevolking een positief beeld bij de Hongaren.⁸⁷ Het bouwen van een opvanghuis was dan ook het tonen van naastenliefde en een symbool van Gelders medeleven.⁸⁸

Naast collecte-activiteiten werd in december 1956 door het Ministerie van Maatschappelijk Werk een Regeling Hulpverlening Hongaarse Volk opgesteld. Het was een regeling ter voorziening in financiële levensonderhoud van de Hongaarse vluchtelingen. Hierbij ging het om inkomen, uitkeringen en huisvesting.⁸⁹ Aan de gemeente Arnhem werd gevraagd tien woningen ter beschikking te stellen. De woningen zelf werden niet gefinancierd, maar de kosten voor de inrichting werden gefinancierd door de Nederlandse Federatie. Er mochten dan ook geen collecte-activiteiten worden opgezet voor de inrichtingskosten. Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem kreeg tussen 2000,- tot 2500,- gulden voor de inrichting, afhankelijk van de grootte van het gezin. Naast inrichtingsgeld kreeg de Stichting ook 250,- gulden voor elke vluchteling. Dit konden ze besteden aan scholing, kleding of beddengoed, aangezien de Stichting zelf verantwoordelijk was voor deze kosten. Ook kregen de vluchtelingen zakgeld, 12,50 gulden voor een echtpaar, 8,50 gulden voor alleenstaanden, 5,- gulden voor een kind boven de achttien en 2,50 gulden voor een kind onder de achttien. Zodra de opvang van de Hongaarse vluchtelingen een meer permanente vorm van ondersteuning betrof, kon de Stichting speciale maatregelen toepassen. Wanneer vluchtelingen niet in hun eigen levensonderhoud konden worden voorzien, en de kosten de Stichting ten laste bracht, konden kosten gedeclareerd worden bij het Ministerie van Maatschappelijk Werk.⁹⁰ Tot 1 januari 1958 was deze regeling in werking, na 1 januari 1958

⁸⁶Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960), aandacht achtergrond Hongaren.

⁸⁷Deze stelling ingenomen uit het analyseren van krantenartikelen.

⁸⁸Walaardt, T., Geruisloos inwilligen. Argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994 (2012), 30, 96-105.

⁸⁹Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960), financiële regeling hulpverlening Hongaarse vluchtelingen.

⁹⁰Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960), financiële regeling hulpverlening Hongaarse vluchtelingen.

werden de Hongaarse vluchtelingen overgelaten aan het sociale voorzieningssysteem in Nederland.

Huisvesting van Hongaarse vluchtelingen in Arnhem

In samenwerking met de Nederlandse Federatie, de overheid en particulier initiatief kreeg Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem de taak om woonruimte te vinden. Allereerst wist de Stichting in Arnhem en omstreken recreatieoorden beschikbaar te stellen, maar dit verblijf was tijdelijk. Het was van belang dat de vluchtelingen zo spoedig mogelijk werden overgebracht naar eigen woningen en werden geïntegreerd in het maatschappelijke leven van Nederland. Het permanent verblijven in recreatieoorden werd dan ook vermeden. Al gauw konden in Arnhem tien woningen beschikbaar worden gesteld.⁹¹ De woningen waren bedoeld voor Hongaarse gezinnen, individuele Hongaarse vluchtelingen moesten hun toevlucht nemen in kosthuizen.⁹² Het vinden van woonruimte in Arnhem was niet gemakkelijk. Tijdens de Tweede Wereldoorlog had Arnhem veel schade opgelopen waardoor de stad in 1956-1957 nog in wederopbouw was. Minister Klompé benadrukte in mei 1957 dat Nederland nog steeds te kampen had met een woningnood. Het tekort aan huizen bedroeg ruim twintigduizend. Daarbij zouden tweehonderdvijftigduizend woningen niet voldoen aan de minimale eisen.⁹³

Door de Arnhemse woningnood en de noodsituatie in Oostenrijk was de Stichting opzoek gegaan naar andere oplossingen. Een alternatieve oplossing was het Gelders Paviljoen, een opvanghuis in Oostenrijk voor Hongaarse vluchtelingen. De Stichting wilde dat het opvanghuis een semipermanente vestiging zou worden in plaats van een tijdelijk doorgangskamp. Het gebouw moest daarom ook van alle gemakken worden voorzien en de constructie moest lang stand kunnen houden. De Hongaarse vluchtelingen die erin zouden gaan wonen moesten een eigen leven kunnen leven en in de buurt van het Paviljoen kunnen werken.⁹⁴ Met het opzetten van een Gelders Paviljoen werden enerzijds de Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk geholpen die en anderzijds werd de last voor Arnhem niet te groot, aangezien ze beperkte huisvesting hadden voor de vluchtelingen.⁹⁵

⁹¹Gelders Archief, Secretarie Gemeente Arnhem 1950-1959 (2198), inv.nr. 1.778.5 Volkshuisvesting (1950-1959), beschikbaarheid recreatieoorden en woningen Arnhem.

⁹²'Er kunnen zich conflicten voordoen, maar tracht u dan de Hongaar te begrijpen. Ontheemden krijgen cursussen in de Nederlandse cultuur', *Arnhemsche courant* (5 december 1956).

⁹³'Minister Klompé sprak over de woningnood', *Nieuwsblad van het Zuiden* (29 mei 1957).

⁹⁴Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960), Gelders Paviljoen als alternatieve oplossing.

⁹⁵Gelders Archief, Secretarie Gemeente Arnhem 1950-1959 (2198), inv.nr. 1.778.5 Volkshuisvesting (1950-1959), Gelders Paviljoen.

Naast particuliere initiatieven werden ook door bedrijven initiatief ondernomen voor huisvesting. De AKU laat in december 1956 weten dat ze de gelegenheid hadden om ruim 100 Hongaarse vluchtelingen in hun fabrieken in Arnhem werk en huisvesting te geven. De organisatie had twee barakken staan die geschikt waren voor het tijdelijk huisvesten van vluchtelingen. Ze werden opgeknapt en geschilderd door de organisatie en de medewerkers hadden toegezegd dat ze mede zorg zouden dragen voor het meubilair in de woningen. Het College van Burgemeester en Wethouders in Arnhem ging akkoord met deze optie, maar zag het slechts voor tijdelijke aard. De reden hiervoor was dat de barakken van slechte kwaliteit waren en zouden worden afgebroken.⁹⁶

Begin januari ontving de gemeente Arnhem een dankbetuiging van de Vereniging van Nederlandse Gemeente voor het verlenen van hulp op het gebied van huisvesting. De vereniging was bijzonder dankbaar gestemd dat gemeente Arnhem op royale wijze woningen voor de Hongaren had willen bestemmen, ondanks het nijpende woningtekort.⁹⁷ Arnhem zette haar beste beentje voor. Doordat er tijdens de woningnood woningen beschikbaar werden gesteld voor de vluchtelingen, gaf dit ook enkele tegenreacties van Arnhemmers die al vele jaren op onmogelijke wijze waren gehuisvest of nog geen eigen woning hadden. Met het beschikbaar stellen van maar tien woningen in Arnhem en het Gelders Paviljoen, hoopten ze enerzijds de Hongaarse vluchtelingen te kunnen blijven helpen en anderzijds de Arnhemse bevolking tegemoet te komen in hun bezwaren in het tekort aan huisvesting.⁹⁸

Nazorg en integratiezorg voor Hongaarse vluchtelingen in Arnhem

De Nederlandse Federatie voor Vluchtelingehulp hechtte belang aan de nazorg en integratie van Hongaarse vluchtelingen in de Nederlandse samenleving. Voor de uitvoering hiervan werd beroep gedaan op Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem. De Federatie was van mening dat de integratie en nazorg moest worden gedragen door de verantwoordelijkheid van de Arnhemse bevolking.⁹⁹ De nazorg en integratiezorg bleef niet beperkt tot het organiseren en het bijwonen van contact- of praatavonden, maar omvatte tevens het oplossen van bij de gelegenheden naar voren gekomen problemen. De activiteiten ten aanzien van de nazorg en

⁹⁶Ibidem, beschikbaar stellen barakken.

⁹⁷Ibidem, dankbetuiging gemeente Arnhem.

⁹⁸Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960), reactie lokale bevolking op huisvesting Hongaarse vluchtelingen.

⁹⁹Ibidem, verantwoordelijkheid nazorg en integratie Hongaarse vluchtelingen 1957.

integratiezorg moesten dan ook reeds ter hand genomen worden met de best vindbare middelen.¹⁰⁰

Om de nazorg en integratie van Hongaarse vluchtelingen te doen bereiken vond Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem het van belang dat de Arnhemse bevolking werd geïnformeerd in de denkwijze van de vluchtelingen. Arnhem stond voor de moeilijkheid dat weinig bekend was omtrent het leven zoals zich dit in de naoorlogse jaren in Hongarije had ontwikkeld.¹⁰¹ De Hongaarse vluchtelingen hadden eveneens voorlichtingen nodig over de voor hen onbekende maatschappij. Hiervoor werden algemene voorlichtingsdagen opgezet. Het onderhouden van deze goede voorlichtingen omtrent wederzijdse levensgewoonten en denkwijzen was belangrijk voor de integratie.¹⁰² Naast de algemene voorlichtingen werden mentoren ingezet. Elke mentor zou de inpassing van één a twee vluchtelingen tot zijn taak nemen. De mentoren waren echter op alle gebieden leken ten aanzien van de problemen die zich hierbij voor konden doen. De Stichting vond het daarom verstandig om naast de mentoren een vakman ter beschikking te stellen, die enerzijds de Hongaars communistische omstandigheden en anderzijds de Nederlandse democratische instellingen kende.¹⁰³ Verder was het van belang om activiteiten van vluchtelingen te stimuleren, het inzetten van spel en sport en het organiseren van kerkdiensten. Op deze manier kwamen Hongaarse vluchtelingen in contact met Nederlandse gebruiken wat op den duur het integratieproces bevorderd.¹⁰⁴

Een andere plicht was het zorgen voor contact tussen de Hongaarse vluchtelingen en Nederlanders en het inzetten van onderwijs. Voor het onderhouden van contacten werden Hongaren ingezet die reeds langer in Nederland waren en wiens integratie in Nederland was geslaagd op de ontmoetingsavonden tussen Hongaren en Nederlanders. Belangrijk hierbij was het opzetten van cursussen die aansluiting gaven aan de Nederlandse taal.¹⁰⁵ Daarnaast was het belangrijk dat de vluchtelingen na enige tijd ook arbeid konden verrichten. Om die reden werden cursussen opgezet die de Hongaarse vluchtelingen de gelegenheid bood hun theoretische kennis zodanig op peil te brengen, dat zij binnen afzienbare tijd konden deelnemen aan het normale vakonderwijs in Nederland. Deze cursussen werden twee avonden in de week gegeven en duurde in totaal negen maanden. Wanneer de cursussen met succes waren gevolgd, hadden de Hongaarse vluchtelingen het peil bereikt van de Nederlandse

¹⁰⁰Gelders Archief, Stichting Gelderland, Instituut voor dienstverlening op maatschappelijk terrein (0814), inv.nr. 1.1.08 Maatschappelijk Werk (1939-1991), verantwoordelijkheid nazorg en integratie vluchtelingen 1957.

¹⁰¹Ibidem, verlenen van nazorg februari 1957.

¹⁰²Ibidem, aanpak nazorg en integratie vluchtelingen.

¹⁰³Ibidem, aandacht nazorg vluchtelingen januari 1957.

¹⁰⁴Ibidem, nazorg-activiteiten.

¹⁰⁵Ibidem, verlenen van nazorg februari 1957.

ambachtsschool en waren zij in staat om deel te nemen aan andere vormen van vakopleiding.¹⁰⁶ De boeken waren in het Hongaars en Nederlands, de lessen in het Hongaars, maar ze hoopten op een overstap naar lessen in het Nederlands. De cursussen werden vergoed door de Federatie en waren enkel bedoeld als doorstroming in het onderwijs.¹⁰⁷ De Federatie zorgde daarnaast voor de vergoeding van leraren, reiskosten voor leraren, cursisten en de huur van het pand. De kosten voor de cursusboeken daarentegen moesten de Hongaarse vluchtelingen zelf betalen. Het scholen van Hongaarse vluchtelingen zorgde ervoor dat ze in staat waren om arbeid te kunnen verrichten in de Nederlandse maatschappij wat op den duur het integratieproces versnelde.¹⁰⁸

De nazorg van de Hongaarse vluchtelingen duurde echter maar tot 1 januari 1958, aangezien het integratieproces van de vluchtelingen zo goed als klaar was. Vanaf 1958 vielen de vluchtelingen onder het sociale voorzieningssysteem in Nederlandse, maar werden er toch financiële uitzonderingen gemaakt.¹⁰⁹

¹⁰⁶‘Vorbereidende opleiding voor Hongaarse arbeiders wordt uitgebreid’, *Algemeen Handelsblad* (11 november 1957).

¹⁰⁷Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960), onderwijs als nazorgmiddel 1957.

¹⁰⁸Ibidem, middelen onderwijs als nazorgmiddel 1957.

¹⁰⁹Ibidem, stopzetting nazorg Hongaarse vluchtelingen 1958.

Conclusie

In deze scriptie heb ik gekeken naar hoe de gemeente Arnhem is omgegaan met de uitvoering van het nationaal beleid ten aanzien van de opvang van de Hongaarse vluchtelingen in de periode 1956-1958. Daarbij heb ik me gefocust op gemeente Arnhem als casus en gekeken naar vier factoren die van invloed waren op de opvang ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen. Als eerste de financiën, ten tweede de regelgeving, ten derde de huisvesting en tot slot de nazorg en integratiezorg. Uitgangspunt van deze studie naar het vluchtelingenbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen in de periode 1956-1958 was de verhouding tussen de landelijke en provinciale overheid enerzijds en gemeente Arnhem anderzijds.

Op een aantal uitzonderingen na liep Arnhem behoorlijk in de pas met het nationale beleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen. Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen werd afgestemd op de integratiemogelijkheden in de Nederlandse samenleving. Het voornaamste criterium voor de komst van de Hongaarse vluchtelingen was hierdoor de inzetbaarheid in de Nederlandse economie. Stichting voor Vluchtelingen hulp Arnhem had dan ook vier kerntaken gekregen van het Nationaal Comité Hulpverlening Hongaarse volk en de Nederlandse Federatie voor Vluchtelingen hulp: financiering, huisvesting, tewerkstelling en de na- en integratiezorg van de Hongaarse vluchtelingen die zich in Arnhem zouden vestigen. De Stichting was niet enkel financieel verantwoordelijk, maar bevorderde ook het contact met organisaties voor maatschappelijk werk en het Arnhems arbeidsbureau.

Het Nationaal Comité zou de leiding nemen voor een nationale actie ter verkrijging van geldmiddelen voor de verzorging van de Hongaarse vluchtelingen, maar de verantwoordelijkheid van deze uitvoering lag bij Stichting voor Vluchtelingen hulp Arnhem. Het Nationale Comité had gemeend dat het niet juist zou zijn als de overheid de eerste opvang zou betalen. Dat was een zaak van het Nederlandse volk. Stichting voor Vluchtelingen hulp Arnhem kwam met het initiatief van collecte-activiteiten en deed regelmatig oproepen aan de Arnhemse bevolking voor het doneren van geld. Het opgehaalde geld werd voornamelijk besteed voor de opvang van de vluchtelingen in Arnhem. Ook werden particuliere initiatieven genomen om zoveel mogelijk geldmiddelen bijeen te brengen. De overheid wilde wel helpen waar nodig bleek en dat was zichtbaar in het opzetten van een Regeling Hulpverlening Hongaarse Vluchtelingen. Het was een regeling ter voorziening in het levensonderhoud van de Hongaren. Hierin werd aangegeven dat wanneer personen niet in hun eigen

levensonderhoud konden worden voorzien, de kosten door Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem mochten worden gedeclareerd bij het Ministerie van Maatschappelijk Werk.

Het zoeken naar huisvesting ging gepaard met het hebben van werkgelegenheid in de Arnhem. Door de woningnood konden in Arnhem slechts tien woningen beschikbaar worden gesteld. Om die reden was Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem gaan kijken naar alternatieve oplossingen. Allereerst werd er door particulier initiatief huisvesting en werkgelegenheid aangeboden in fabrieken. Ten tweede werd er uitgeweken naar het Gelders Paviljoen in Oostenrijk. Het Paviljoen was een semipermanente vestiging waar de Hongaarse vluchtelingen een eigen leven konden leiden. Voor dit plan waren geldmiddelen nodig. De Stichting organiseerde collecte-activiteiten en opnieuw werd beroep gedaan op de Arnhemse bevolking. Enkel het geven van een kwartje zou voldoende zijn. De Nederlandse Federatie had echter benadrukt dat zij verantwoordelijk waren voor de kosten van huisvesting en inrichting. Het organiseren van collecte-activiteiten hiervoor was dan ook niet toegestaan. Toch werden in Arnhem collectes georganiseerd om Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk te voorzien van huisvesting. Op deze manier wisten ze enerzijds de Hongaarse vluchtelingen te blijven helpen en anderzijds werd de druk op Arnhem verminderd.

Het integratieproces van de vluchtelingen was ook een belangrijk argument in het toelatingsbeleid. De Nederlandse Federatie voor Vluchtelingehulp hechtte belang aan de nazorg en integratie van Hongaarse vluchtelingen in de Nederlandse samenleving. Voor de uitvoering hiervan werd beroep gedaan op Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem. De Federatie was van mening dat na- en integratiezorg moest worden gedragen door de Arnhemse bevolking met coördinatie van de Stichting. De Stichting begon allereerst met het opzetten van algemene voorlichtingsavonden. In deze voorlichtingen werden de wederzijdse levensgewoonten en denkwijzen uitgelicht wat belangrijk was voor de integratie. Vervolgens werden mentoren ingezet die de inpassing van enkele vluchtelingen zouden begeleiden. Hierbij was het van belang dat de Hongaren contacten gingen onderhouden met Nederlanders. Hiervoor werden Hongaren ingezet die reeds langer in Nederland verbleven en wiens integratie was geslaagd door het onderhouden van contacten met Nederlanders. Verder was het van belang om activiteiten van vluchtelingen te stimuleren, het inzetten van sport en spel en het organiseren van kerkdiensten. Deze activiteiten zorgden ervoor dat de Hongaren kennis konden maken met de Nederlandse gebruiken, maar de Nederlanders eveneens kennis konden maken met de Hongaarse gebruiken. Op deze manier werd het integratieproces bevorderd. Tot slot werd ingezet op het onderwijs voor het tewerkstellen van de vluchtelingen. Het was belangrijk dat de Hongaarse vluchtelingen na enige tijd ook arbeid konden verrichten in de

Nederlandse samenleving. Om die reden werden cursussen opgezet die de vluchtelingen de gelegenheid bood hun theoretische kennis zodanig op peil te brengen, dat zij binnen afzienbare tijd konden deelnemen aan het normale vakonderwijs en arbeidsproces in Nederland.

Al met al kan geconcludeerd worden dat de uitvoering van het toelatingsbeleid ten aanzien van de Hongaarse vluchtelingen in Arnhem, op één uitzondering na, geheel volgens de richtlijnen van het nationale beleid verliepen. Het Nationale Comité had richtlijnen opgesteld die ervoor zorgden dat het zwaartepunt van de hulpverlening van de Hongaarse vluchtelingen kwam te liggen bij de Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem. De Stichting wist op de juiste manier om te gaan met deze richtlijnen, maar kende enkel één uitzondering: het Gelders Paviljoen in Oostenrijk. De Nederlandse Federatie was officieel verantwoordelijk voor de financiering voor huisvesting, niet de Stichting. Het organiseren van geldacties voor huisvesting was dan ook niet toegestaan. Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem wilde de Hongaarse vluchtelingen blijven helpen, maar kende door de woningnood een tekort aan huisvesting. Om die reden werd er uitgeweken naar een alternatieve oplossing: het Gelders Paviljoen, een semipermanente opvang in Oostenrijk. Het plan was een initiatief uit Arnhemse militaire kringen waardoor ze tegen de richtlijnen in toch collecte-activiteiten organiseerden om geld bijeen te brengen voor het opzetten van het Paviljoen. Op die manier wist de Stichting toch de Hongaren te blijven helpen en werd de druk op Arnhem en Oostenrijk verminderd.

Bronnenlijst

Gelders Archief, Commissaris van de Koningin in Gelderland (3125), inv.nr. 541 Verlenen van steun aan de geldzamelingsactie van de Stichting Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen in Oostenrijk + 543 Dag- en weekrapporten inzake de hulp aan Hongaarse vluchtelingen ((1862-) 1945-1987).

Gelders Archief, Ds. J.C. Sikkelstichting (0751), inv.nr. 102 + 103 Stukken betreffende deelname in de Provinciale Commissie Vluchtelingenhulp Gelderland (1950-1973).

Gelders Archief, Het Rode Kruis Kring Gelderland (0635), inv.nr. 63 Correspondentie betreffende hulp aan vluchtelingen (1950-1952).

Gelders Archief, Secretariaat Gemeente Arnhem 1935-1939 (2196), inv.nr. 1.842.92 Maatschappelijke steun aan vreemdelingen en vluchtelingen (1935-1939).

Gelders Archief, Secretariaat Gemeente Arnhem 1940-1949 (2197), inv.nr. 339 Registratie vluchtelingen (1940-1949).

Gelders Archief, Secretarie Gemeente Arnhem 1950-1959 (2198), inv.nr. 1.778.5 Volkshuisvesting (1950-1959).

Gelders Archief, Stichting voor vluchtelingenhulp Arnhem en omstreken (2422), inv.nr. 1 Stukken betreffende de geldinzamelingsactie in het kader van het Wereldvluchtelingenjaar + 2 Statuten (1959-1960).

Gelders Archief, Stichting Gelderland, Instituut voor dienstverlening op maatschappelijk terrein (0814), inv.nr. 1.1.08 Maatschappelijk Werk (1939-1991).

Gelders Archief, Sociale Dienst Arnhem en voorgangers 1933-1960 (2067), inv.nr. 777 Hulp aan Hongaren, (1833-1960).

Krantenartikelen

‘Er kunnen zich conflicten voordoen, maar tracht u dan de Hongaar te begrijpen. Ontheemden krijgen cursussen in de Nederlandse cultuur’, *Arnhemsche courant* (5 december 1956).

‘Gelders Paviljoen voor Hongaarse vluchtelingen. Nieuwe initiatief om de nood in Oostenrijk te lenigen’, *Arnhemse courant* (24 december 1956).

‘Minister Klompé sprak over de woningnood’, *Nieuwsblad van het Zuiden* (29 mei 1957).

‘Oostenrijkse noodkreet over vluchtelingen. Chaos dreigt’, *Algemeen Handelsblad* (24 november 1956).

‘Oproep burgemeester en Stichting. Geeft met milde hand’, *Arnhemsche Courant* (16 november 1956).

‘Overheid blijft op achtergrond bij hulp aan de Hongaren. Zaak van het Nederlandse volk’, *Arnhemsche courant* (15 november 1956).

‘Selectieteam vertelt. Doorgangskampen voor de vluchtelingen?’, *Limburgsch dagblad* (29 november 1956).

‘Stichting voor Vluchtelingenhulp Arnhem opgericht. Waarschijnlijk 100 Hongaren naar Gelderland’, *Arnhemsche courant* (12 november 1956).

‘Suurhof over de vluchtelingen. Nederland doet wat het kan’, *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad* (28 november 1956).

‘Vorbereidende opleiding voor Hongaarse arbeiders wordt uitgebreid’, *Algemeen Handelsblad* (11 november 1957).

Literatuurlijst

Berghuis, C.K., *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid. Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam 1999).

Born, van den, K., 'Hongaarse Vluchtelingen', *Andere Tijden* (19 oktober 2006).

Caestecker, F., *Vluchtelingenbeleid in de naoorlogse periode* (Brussel 1992).

Eijl, C. van, *Al te goed is buurmans gek. Het Nederlandse vreemdelingenbeleid 1840-1940* (Amsterdam 2005).

Heijs, E., *Van vreemdeling tot Nederlander. De verlening van het Nederlanderschap aan vreemdelingen 1813-1992* (Utrecht 1995).

Hellema, D.A., *1956. De Nederlandse houding ten aanzien van de Hongaarse revolutie en de Suezcrisis* (Amsterdam 1990).

Heuvel-Strasser, E. van den, *Vluchtelingen zorg of vreemdelingenbeleid. De Nederlandse overheid en de Belgische vluchtelingen 1914-1915* (1986).

Historisch nieuwsblad, <https://www.historischnieuwsblad.nl/hongaarse-vluchtelingen-in-nederland/> (geraadpleegd 26 maart 2020).

Hoeksma, J.M., *Tussen vrees en vervolging. Een inleiding in het vluchtelingenrecht* (Assen 1982).

Iddekinge, P.R.A. van, *Arnhem 44/55: evacuatie, verwoesting, plundering, bevrijding, terugkeer* (Arnhem 1981).

Leenders, M., *Ongenode gasten. Van traditioneel asielrecht naar immigratiebeleid, 1815-1938* (Hilversum 1993).

Marrus, M.R., *The Unwanted. European Refugees in the Twentieth Century* (Oxford 1985).

Meurs, M.H. van, *Arnhem in de twintigste eeuw* (Utrecht 2004).

Overheid.nl. Wettenbank, Verdrag betreffende de status van vluchtelingen, Geneve, 28-07-1951, <https://wetten.overheid.nl/BWBV0001002/1956-08-01> (geraadpleegd 21 maart 2020).

Parlement.com, <https://www.parlement.com/id/vh8lnhrqsxr/kabinet> (geraadpleegd 12 mei 2020).

Slag om Arnhem Archief, <http://www.slag-om-arnhem.nl/mythe-arnhem-werd-tijdens-operatie-market-garden-verwoest/> (geraadpleegd op 25 mei 2020).

Ten-Doesschate, J.W., *Asielbeleid en belangen. Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van vluchtelingen in de jaren 1968-1982* (Hilversum 1993).

Ten-Doesschate, J.W., *Het Nederlandse toelatingsbeleid ten aanzien van Hongaarse vluchtelingen (1956-1957)* (Nijmegen 1985).

Verhoeven, D., *Gelderland 1900-2000* (Zwolle 2006).

Vijf eeuwen migratie, <https://vijfeeuwenmigratie.nl/foto/vreemdelingenwet-1965> (geraadpleegd 28 maart 2020).

Vijf eeuwen migratie, <https://vijfeeuwenmigratie.nl/foto/vreemdelingenwet-1849> (geraadpleegd 28 maart 2020).

VPRO, https://www.vpro.nl/speel~POMS_VPRO_489007~hongaarse-opstand-2-de-reacties-in-nederland-het-spoor-terug~.html (geraadpleegd 14 april 2020).

Walaardt, T., *Geruisloos inwilligen. Argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (2012).

Woude, J., van der, *Arnhem, betwiste stad* (Amsterdam 1945).

Zolberg, A.R., A. Suhrke, S. Aguayo, *Vluchten voor geweld. Een analyse van het vluchtelingenvraagstuk* (Amsterdam 1992).